

1. הגמלאות בענף זיקנה ושאיירים

גמלאות הזיקנה והשאיירים מהוות את הרובד הראשון של מערכת הפנסיה בישראל ומבטיחות הכנסה בסיסית למבוטח הקשיש ולשאייריו לאחר פטירתו. עם הפנסיה מעבודה, המהווה את הרובד השני של מערכת הפנסיה¹, נועדו הגמלאות הללו להבטיח לאנשים בעת פרישה וזיקנה רמת חיים סבירה.

קצבת זיקנה

קצבת זיקנה משולמת לכל מבוטח באופן אוניברסלי וללא מבחן הכנסות בגיל הזכאות (הגיל המוחלט²). בגיל הפרישה (הגיל המותנה³) הקצבה משולמת רק אם עמד במבחן הכנסות מעבודה ומהון. גובה הקצבה הבסיסית ליחיד - 17.7% מהסכום הבסיסי (ב-2015 1,531 ש"ח).

במחצית 2004 הוחל ביישום חוק גיל הפרישה, שבמסגרתו הועלה בהדרגה גיל הזכאות לקצבת זיקנה: לגברים מ-65 ל-67 ולנשים מ-60 ל-62. גילים אלו יישארו כך עד 2016. ב-2017 תתחדש העלאת גיל הפרישה לנשים, ל-64.

גיל הזכאות לנשים היה ב-2015 68 ו-4 חודשים והוא יעלה בהדרגה ל-70. גיל הזכאות לגברים לא השתנה - 70.

תוספות לקצבת הזיקנה הבסיסית

- **תוספת תלויים** - משולמת בעבור בן/בת זוג וילדים התלויים במבוטח/ת (על פי התנאים הקבועים בחוק, למשל מבחן הכנסות).
- **תוספת ותק** - משולמת לכל מי שהיה מבוטח יותר מ-10 שנים. שיעורה 2% מהקצבה לכל שנת ביטוח שמעבר ל-10 השנים הראשונות ולא יותר מ-50%.
- **תוספת דחיית קצבה** - משולמת למי שדחה את קבלת הקצבה בגילים שבהם נעשה מבחן הכנסות מעבודה או מהון (מהגיל המותנה עד הגיל המוחלט). שיעורה 5% מהקצבה בעבור כל שנה של דחיית הקצבה.
- **תוספת בעבור מבוטח שמלאו לו 80 שנה** - בשיעור 1% מהסכום הבסיסי.

1 ראו סקירה שנתית 2007, פרק זיקנה ושאיירים, תיבה: פנסיה מקיפה חובה לכלל המשק בישראל.

2 הגיל שבו הזכאות לקצבה אינה מותנית במבחן הכנסות.

3 הגיל שבו הזכאות לקצבה מותנית במבחן הכנסות.

קצבת שאירים

קצבת שאירים משולמת לשאיריו של מבוטח/ת לאחר הפטירה. לקצבה הבסיסית בגובה 17.7% מהסכום הבסיסי משולמות תוספת ותק ותוספת לשאיר שמלאו לו 80 שנה. אלמן זכאי לקצבה כל עוד יש עמו ילדים או שהוא עומד במבחן הכנסות כנדרש בחוק.

השלמת הכנסה

השלמת הכנסה משולמת למקבלי קצבאות זיקנה או שאירים חסרי הכנסה או שהכנסתם נמוכה, עד הסכום המוגדר בחוק הבטחת הכנסה.

גמלאות שלא לפי חוק הביטוח הלאומי

גמלאות שלא לפי חוק הביטוח הלאומי (**מיוחדות**) משולמות לקשישים ולשאירים שאינם זכאים לקצבה על-פי חוק הביטוח הלאומי, והן ממומנות במלואן בידי הממשלה.

לגמלאות אלה זכאים בעיקר עולים שביום עלייתם היו בני מ-62 או יותר ולכן הם אינם מבוטחים על-פי חוק הביטוח הלאומי, ושיעוריהן זהים לשיעורי הקצבה לפי חוק, כפוף למבחן הכנסות. מי שמלאו לו 80 משולמות לו תוספת בגין גילו, אך אין משולמות לו תוספת ותק ותוספת דחיית קצבה. השלמת ההכנסה המרבית למקבלים אלה שווה לזו המשולמת למקבלי הקצבות לפי החוק. השינויים בגיל הזכאות לקצבה לפי חוק חלים גם על מקבלי קצבה שלא לפי חוק.

מענק פטירה

משולם בעבור מי שזכאי לקצבת זיקנה או שאירים (לפי חוק הביטוח הלאומי) שהניח אחריו בן זוג, ובהעדר בן זוג - ילד כהגדרתו בחוק הביטוח הלאומי.

דמי קבורה

כל נפטר בישראל זכאי להיות מובא לקבורה ללא תשלום. המוסד לביטוח לאומי משלם דמי קבורה האמורים לכסות את הוצאות יום הקבורה בעבור כל נפטר שמובא לקבורה בישראל בידי חברת קבורה בעלת רישיון מתאים. אוכלוסיות הנוהגות לקבור שלא באמצעות חברות קבורה יכולות לקבל דמי קבורה אלה באופן אישי.

תעריף דמי הקבורה נקבע לפי גיל הנפטר וגודל היישוב שבו פועלת חברת הקבורה. חברת הקבורה רשאית במצבים מסוימים לגבות תשלום בעבור הקבורה (רכישת קבר בחיים, רכישה לאחר פטירה בחלקה מיוחדת וקבורה בבית עלמין סגור). בשנת 2015 שולמו דמי קבורה בעבור כ-42 אלף קבורות.

שירות הייעוץ לקשיש

במסגרת הביטוח הלאומי פועל משנות השבעים שירות הייעוץ לקשיש, שבמסגרתו מתנדבים קשישים תומכים בקשישים אחרים (ראו סעיף 6 להלן).

2. שינויי חקיקה

קצבאות לפי חוק הביטוח הלאומי

ב-2009 נקבע שקצבאות הזיקנה והשאיירים הבסיסיות יגדלו בהדרגה עד 2011 מ-16.5% מהסכום הבסיסי ל-17.7% ממנו בשנת 2011 - בסך הכל עלייה של 7.3%. הקצבאות גדלו כך שנשמר הפער (בשיעור של 1% מהסכום הבסיסי) בין הקצבאות למי שטרם מלאו לו 80 שנה לבין מי שכבר מלאו לו 80. הקצבאות לשאר הרכבי המשפחה גדלו אף הן בהתאם.

קצבאות זיקנה ושאיירים לרבות השלמת הכנסה

קצבאות זיקנה ושאיירים לרבות השלמת הכנסה גדלו אף הן בהתאם לגידול בקצבה הבסיסית. זאת ועוד: החל באוגוסט 2009 נוספה קבוצה של בני 70-79.

- באמצע שנת 2014 שונו חוק נכי רדיפות הנאצים וחוק ההטבות במטרה להגדיל את הסיוע לניצולי שואה החיים בארץ ולהרחיב את היקף הזכאים לסיוע. בהתאם לשינויים אלה הרשות לניצולי שואה בוחנת זכאות לתגמול חודשי והיה ומוכר כזכאי לתגמול, מופסקת הזכאות לתוספת השלמת הכנסה לקצבת הזיקנה והשאיירים המשולמת על-ידי המוסד לביטוח לאומי אך זכאותו להטבות נלוות נשמרת אם זכאותו להשלמת הכנסה מופסקת עקב התגמול.
- בדצמבר 2015 הוגדלו משמעותית קצבאות זיקנה ושאיירים לרבות השלמת הכנסה במטרה לקרבן לקו העוני (התואם למצבם המשפחתי) וכן להשוות את מצבם של היחידים והזוגות ביחס לקו העוני. במהלך ההעלאה נשמרה האבחנה בין שלוש קבוצות הגיל.
- מדצמבר 2015 הקצבה ליחיד ללא תלויים בתוספת השלמת הכנסה למי שטרם מלאו לו 70 היא 32.21% מהסכום הבסיסי (תוספת של 178 ש"ח); לבני 70-79 32.88% (תוספת של 155 ש"ח), ולמי שמלאו לו 80 שנה 34.05% (תוספת של 135 ש"ח). הקצבה לזוג: אם המבוגר בהם בן פחות מ-70 - 50.85% מהסכום הבסיסי (תוספת של 542 ש"ח); אם המבוגר בהם בן 70-79 - 51.95% (תוספת של 524 ש"ח); ואם למבוגר בהם מלאו 80 - 53.82% (תוספת של 511 ש"ח).

3. מקבלי הקצבות

זיקנה ושאירים

בשנת 2015 שילם המוסד לביטוח לאומי קצבאות זיקנה לפי חוק הביטוח הלאומי וקצבאות זיקנה שלא לפי חוק הביטוח הלאומי (להלן **קצבאות מיוחדות**) לכ-803 אלף קשישים, וקצבאות שאירים לכ-98 אלף שאירים בממוצע בחודש. עם מקבלי קצבאות הזיקנה נמנו כ-107 אלף מקבלי קצבת זיקנה מלאה ומחצית קצבת שאירים וכ-65 אלף קשישים נכים שקיבלו השלמה לקצבת נכות (ראו פירוט להלן). מספר המקבלים קצבת זיקנה לפי חוק הביטוח הלאומי גדל ב-2015 ב-5.1%, ומספר המקבלים קצבת שאירים בלבד (לפי חוק הביטוח הלאומי) ירד בשיעור של 1.1%.

לוח 1

מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים לפי סוג קצבה ובסיס החוק (ממוצע לחודש), 2013-2015

שיעור גידול שנתי (%)		מספר המקבלים (ממוצע)			סוג הקצבה
2015	2014	2015	2014	2013	
3.7	4.1	900,788	868,346	833,915	סך הכל
זיקנה					
4.4	4.8	802,716	769,219	733,686	סך הכל
5.1	5.7	750,466	714,181	675,816	לפי חוק הב"ל
-5.1	-4.9	52,249	55,038	57,870	לא לפי חוק הב"ל
שאיירים					
-1.1	-1.1	98,073	99,127	100,230	סך הכל
-1.1	-1.1	97,782	98,822	99,897	לפי חוק הב"ל
-4.6	-8.4	291	305	333	לא לפי חוק הב"ל

מספר המקבלים קצבאות מיוחדות (בדרך כלל עולים) הוסיף לרדת בשנת 2015 בשיעור של 5.1%, שיעור הגבוה מהירידה ב-2014 - 4.9%, אך נמוך מ-2012 ו-2013 - 5.4%. חלקם בכלל המקבלים קצבאות זיקנה ושאיירים גדל מ-8.4% ב-1990 ל-18.7% ב-1996, אך מ-1997 ירד השיעור בהדרגה עד 5.8% בשנת 2015. התפתחות זו היא המשך של מגמת ההאטה בקצב הגידול של אוכלוסייה זו מהמחצית השנייה של שנות התשעים - תוצאה של הירידה במספר העולים שעלו בגיל מבוגר ושל התמותה בקרב הקשישים שבהם, והיא צפויה להימשך בעתיד ולצמצם את היקף האוכלוסייה הזו עם השנים.

סך כל המקבלים קצבאות זיקנה לפי חוק הביטוח הלאומי וקצבאות מיוחדות גדל ב-2015 ב-4.4%. מספרם של כל המקבלים קצבאות זיקנה ושאיירים גדל בשיעור של 3.7% לעומת 4.1% בשנה שעברה.

זיקנה ושאיירים בתוספת השלמת הכנסה

מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים, שאין להם מקורות הכנסה נוספים או שהכנסתם ממקורות נוספים נמוכה ביותר, זכאים לקבל השלמה לקצבתם מכוח חוק הבטחת הכנסה. מספר המשפחות שקיבלו השלמת הכנסה בשנים 1990-2001 גדל בהתמדה בעקבות הצטרפותם של עולים חדשים רבים למערכת שקיבלו קצבה מיוחדת בתוספת השלמת הכנסה, ומ-2008 הוא ירד בהדרגה, בעיקר עקב הירידה במספר העולים המקבלים קצבאות מיוחדות. בשנת 2013, לראשונה מ-2001, גדל מספרן של המשפחות המקבלות השלמת הכנסה והוסיף לעלות ב-2014 - 189.4 אלף מקבלים בממוצע לחודש לעומת 187.5 אלף ב-2013.

בעקבות השינויים בחוק נכי רדיפות הנאצים ובחוק ההטבות (ראו סעיף 2 לעיל), ירד מספר מקבלי השלמת הכנסה מ-190 אלף בדצמבר 2014 ל-185 אלף בתחילת 2015. בסוף 2015 היה מספרם 186 אלף והממוצע החודשי בשתי השנים היה דומה.

שיעור המשפחות המקבלות תוספת השלמת הכנסה בקרב כלל מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים הגיע לשיאו בשנת 1992, 34%, ומאז נמצא בירידה (חוץ משנת 2007), הנובעת בעיקר מהירידה במספר המקבלים קצבאות מיוחדות (תרשים 1). כצפוי בקרב מקבלי קצבת זיקנה לפי חוק, שיעור המשפחות הזכאיות לתוספת השלמת הכנסה עלה במתינות בשנים שבהן עלה שיעור הקצבה.

תרשים 1
שיעור מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים בתוספת השלמת הכנסה (ממוצע לחודש),
2015-1990

חלקן של המשפחות הזכאיות להשלמת הכנסה בקרב כלל מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים ירד מ-21.5% ב-2014 ל-20.4% בדצמבר 2015 (לוח 2). גם חלקן בקרב מקבלי קצבאות לפי חוק ירד: בזיקנה הגיע ל-14.8% ובשאיירים ל-27.5%. הירידה נובעת בחלקה מהשינוי בחוק נכי רדיפות הנאצים ובחוק ההטבות.

כצפוי, שיעור המשפחות המקבלות השלמת הכנסה היה בדצמבר 2015 גבוה ביותר בקרב מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים מיוחדות, שעמם נמנים בעיקר העולים החדשים: 89.5% ממקבלי קצבת זיקנה מיוחדת ו-63.6% ממקבלי קצבת שאירים מיוחדת. הקצבאות המשולמות שלא לפי חוק הביטוח הלאומי מותנות במבחן הכנסות, ולכן אין זה מפתיע ששיעור הזכאים להשלמת הכנסה בקרב העולים גבוה מאוד. עם זאת, מסתמנת ירידה בשיעור מקבלי השלמת הכנסה מדצמבר 2011, אז היה שיעורם 94.4%. ירידה זו התחזקה ב-2015 עקב שינויי החקיקה בחוק נכי רדיפות הנאצים ובחוק ההטבות.

לוח 2

מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים לפי סוג הקצבה ומספר התלויים*, דצמבר 2015

שלושה תלויים ויותר	שני תלויים	תלוי אחד	ללא תלויים	סך הכל	סוג הקצבה
4,451	6,330	56,914	847,860	915,555	קצבת זיקנה ושאיירים - סך הכל
21.2	21.6	43.0	18.8	20.4	% המקבלים השלמת הכנסה
1,156	2,379	41,278	721,435	766,248	קצבת זיקנה לפי חוק הב"ל
45.5	30.6	39.5	13.2	14.8	% המקבלים השלמת הכנסה
131	141	7,968	43,572	51,812	קצבת זיקנה שלא לפי חוק הב"ל
95.4	84.4	88.2	89.8	89.5	% המקבלים השלמת הכנסה
3,154	3,791	7,646	82,618	97,209	קצבת שאירים לפי חוק הב"ל
9.1	13.5	14.7	30.0	27.5	% המקבלים השלמת הכנסה
10	19	22	235	286	קצבת שאירים שלא לפי חוק הב"ל
50.0	57.9	68.2	64.3	63.6	% המקבלים השלמת הכנסה

* כולל בן זוג או ילדים - בזיקנה, וילדים - בשאיירים.

קצבת זיקנה ומחצית שאירים

מבין מקבלי קצבאות זיקנה ושאיירים יש המקבלים את שני סוגי הגמלה - זיקנה ושאיירים (להלן **שתי הקצבאות**), המשולמות מכוח זכויות המבוטח בענפים אלה. ללא קשר לקצבה הראשונה שזכאים לה, הזכאים לשתי הקצבאות מקבלים את מלוא קצבת הזיקנה ומחצית מקצבת השאיירים שהם זכאים לה. לשתי הקצבאות זכאים רק מקבלי קצבה **לפי חוק**. מקבלי קצבה **שלא לפי חוק** מקבלים אותה מכוח הסכם ולא מכוח זכויות ביטוח בענף זיקנה ושאיירים.

בדצמבר 2015 היו זכאים לשתי הקצבאות 108,590 אלמנות ואלמנים, 93.9% בהם נשים (לוח 3), שהם 14.2% בכלל המקבלים קצבת זיקנה לפי חוק. שיעורן הגבוה של נשים אינו מפתיע, מכמה סיבות: (א) אחוז הגברים המבוטחים גבוה מאחוז הנשים המבוטחות: רק נשים המבוטחות כעובדות מקנות ביטוח לבן זוגן בקצבת שאירים, בעוד הגברים מקנים כולם זכאות לביטוח לבנות זוגם. (ב)

הזכות לקצבת שאירים לגבר אלמן ללא ילדים תלויה במבחן הכנסות. (ג) נשים נישאות בדרך כלל לגברים מבוגרים מהן, ותוחלת החיים שלהן גבוהה מזו של הגברים.

שיעור הגידול של מקבלי מחצית קצבת שאירים נמוך משיעור הגידול בסך מקבלי קצבת הזיקנה לפי חוק (3.8%-ו-5.1% בשנה בהתאמה). בדצמבר 2015 היה הסכום הממוצע של שתי הקצבאות יחד 3,185 ש"ח, כשליש ממנו קצבת שאירים. הסכום הממוצע של שתי הקצבאות שהגברים זכאים לו גבוה יותר מקצבתן של הנשים, משום שבדרך כלל קצבת הזיקנה שלהם גבוהה יותר עקב תוספת ותק ותוספת דחיית פרישה גבוהות יותר.

כצפוי, שיעור מקבלי השלמת הכנסה בקרב מקבלי שתי הקצבאות אינו גבוה - 7.8% בלבד, מאחר שסכום שתי הקצבאות לכשעצמו גבוה בדרך כלל מסכום הקצבה עם השלמת הכנסה. שיעור הגברים מקבלי השלמת הכנסה כמעט כפול משיעור הנשים, משום שעל האלמנים (ללא ילדים קטינים) לעמוד במבחן הכנסות לצורך זכאותם לקצבת השאיירים לעומת האלמנות שהיו פטורות ממנו. מאחר שרק אלמנים העומדים בתנאי מבחן ההכנסות זכאים לקבל קצבת שאירים, מצבם הכלכלי של האלמנים מקבלי קצבת שאירים נוטה להיות קשה יותר מזה של האלמנות, שאינן חייבות במבחן זה כתנאי לקבלת הקצבה.

גילם הממוצע של מקבלי שתי הקצבאות גבוה מגילם של כלל הזכאים לקצבת זיקנה לפי חוק: גברים 79.2 לעומת 76.0 בהתאמה, ונשים - 78.2 לעומת 72.8 בהתאמה, זאת מאחר שפטירת בני הזוג מתרחשת בדרך כלל בגיל מתקדם יותר.

לוח 3

מאפיינים של מקבלי קצבת זיקנה ומחצית קצבת שאירים לפי מין, דצמבר 2015

נשים	גברים	סך הכל	
100,199	6,664	108,590	סך הכל מקבלים
7.4	13.8	7.8	אחוז מקבלי השלמת הכנסה
3,182	3,238	3,185	קצבה ממוצעת (ש"ח)
1,092	923	1,082	מזה: חצי קצבת שאירים (ש"ח)
78.2	79.2	78.3	גיל ממוצע

קצבת זיקנה לנכה

קצבת נכות משולמת לנכה עד הגיעו לגיל הפרישה, ולאחר מכן משולמת לו קצבת זיקנה. בעקבות תיקוני החקיקה לשיפור הגמלאות לנכים שהתקבלו בשנת 2002, קצבת הזיקנה המשולמת לנכה שהגיע לגיל פרישה לאחר 1.1.2002 היא בגובה קצבת הנכות שלו, לרבות **קצבה חודשית נוספת** (להלן קח"ן), ששולמה לו לפני שהגיע לגיל הפרישה.

קצבה חודשית נוספת משולמת למי שדרגת נכותו הרפואית 50% לפחות ודרגת אי כושרו להשתכר 75% לפחות, וסכומה במרבית המקרים 252-372 ש"ח לחודש בדצמבר 2015, בהתאם לאחוז הנכות הרפואית. בהגיעו לגיל הפרישה, הנכה מוסיף לקבל את הסכום ששולם לו בקצבת הנכות ובקח"ן (אם היה זכאי לה) במסגרת קצבת הזיקנה.

בדצמבר 2015 כ-65 אלף קשישים נכים (48.5% בהם נשים) קיבלו קצבת זיקנה עם השלמה לסכום הקצבה בנכות או עם קח"ן (או שניהם) - עלייה של 14.1% לעומת דצמבר 2014 (לוח 4). כ-83% קיבלו גם קח"ן. הסכום הממוצע של קצבת הזיקנה של הקשישים הנכים היה 2,842 ש"ח, כחמישית ממנו השלמה לקצבת נכות הכוללת קח"ן. 22.3% מן המקבלים השלמה לנכות או קח"ן היו זכאים גם להשלמת הכנסה, כששיעור הגברים היה נמוך מעט משיעור הנשים: 21.8% ו-22.9% בהתאמה.

לוח 4

מאפיינים של מקבלי קצבת זיקנה לנכה לפי מין, דצמבר 2015

נשים	גברים	סך הכל	
31,689	33,620	65,309	סך כל המקבלים
25,988	28,177	54,165	מזה: מקבלים קצבה חודשית נוספת
2,831	2,852	2,842	קצבה ממוצעת (ש"ח)
630	447	536	מזה: השלמה לנכות וקצבה חודשית נוספת (ש"ח)
67.8	72.7	70.3	גיל ממוצע

תוספת ותק

תוספת ותק לקצבת הזיקנה מוענקת לקשישים שהיו מבוטחים בביטוח הלאומי יותר מעשר שנים, ושיעורה 2% מקצבת הזיקנה הבסיסית לכל שנת ביטוח הנוספת על עשר שנות הביטוח הראשונות ולא יותר מ-50% מהקצבה. בשנת 2015 הוסיף לגדול שיעור הנשים והגברים ששולמה להם תוספת ותק והגיע ל-79.3% ול-95.2% בהתאמה (לוח 5). התוספת הממוצעת ששולמה למקבל קצבה לפי חוק הביטוח הלאומי עלתה אף היא, מ-31.6% מן הקצבה הבסיסית ב-2014 ל-32.1% ממנה ב-2015. שיעור התוספת הממוצעת הוא 37.6%, ומשמעותו תשלום בעבור 18.8 שנים מעבר לעשר שנות הביטוח הראשונות. לפיכך הנתונים מצביעים על כך ששיעור המקבלים תוספת ותק עלה, ומספר השנים הממוצע שבעבורן התוספת משולמת גדל אף הוא. גברים קיבלו תוספת גבוהה בממוצע משל הנשים - 42.3% לעומת 25.7% בלבד בהתאמה (שיעור התוספת הממוצעת המשולמת לזכאים לה הוא 44.5% לגברים ו-32.4% לנשים).

אחוז המקבלים תוספת ותק בקרב הגברים המצטרפים החדשים עלה במעט לעומת 2014 ל-98.7%, ואילו בקרב הנשים ירד, ל-87.9%. רמת התוספת גבוהה יותר אצל המצטרפים והמצטרפות מאשר בכלל המקבלים (גברים 43.5% לעומת 42.3%, נשים 31.5% לעומת 25.7% בהתאמה). תוספת הוותק הממוצעת ששולמה לנשים ולגברים שהצטרפו ב-2015 עלתה לעומת התוספת למצטרפים ב-2014 אך הפער בין נשים לגברים נותר גדול: 43.5% לגברים ו-31.5% לנשים. עם הגידול בשיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה ובמספר שנות עבודתן, שיעור הנשים שיקבלו תוספת ותק צפוי להוסיף ולעלות, בייחוד תוספת ותק מרבית.

בדיקת שיעור העולים (שעלו מ-1990) בקרב המצטרפים מעלה כי בשנים 2008-2010 ירד שיעורם אך מ-2010 עלה במידה ניכרת: בקרב הגברים עלה שיעור העולים מ-10.6% ב-2012 ל-18.4% ב-2013, 19.7% ב-2014 ו-19.1% ב-2015; ובקרב הנשים עלה השיעור ל-21.8% ב-2014 ו-20.6% ב-2015. מובן

ביטוח זיקנה ושאירים

מאליו שעולים (מ-1990 ואילך) זכאים לתוספת ותק ממוצעת הנמוכה במידה ניכרת משל הוותיקים (גברים 19% לעומת 49.1% ונשים 13% לעומת 36.3% בהתאמה), אך למרות פער זה אנו עדים לעלייה בתוספת הממוצעת של המצטרפים והמצטרפות למערכת.

למקבלי קצבת שאירים מוענקת תוספת הוותק שהנפטר היה זכאי לה. מרביתם (זכאים לשאירים בלבד וזכאים למחצית קצבת שאירים נוסף על קצבת הזיקנה) - 87.4% - זכאים לתוספת זו, וכצפוי שיעור הנשים המקבלות את התוספת שצבר בן זוגן גבוה משיעור הגברים המקבלים תוספת זו, 88.4% לעומת 74.1% בהתאמה. התוספת הממוצעת של כלל הנשים מקבלות הקצבה גבוהה מזו של הגברים: 29.5% לעומת 24.5% בהתאמה. התוספת הממוצעת בקרב הזכאים לה היא 33.4% בממוצע, המיתרגמים לתוספת בעבור 16.7 שנים שמעבר לעשר שנות הביטוח הראשונות.

לוח 5

מקבלי קצבת זיקנה לפי חוק הביטוח הלאומי, לפי שיעור המקבלים
תוספות ותק דחיית קצבה ושיעור התוספת הממוצעת, 2011-2015 (דצמבר)

שיעור התוספת הממוצעת לכלל מקבלי הקצבה (אחוזים)			שיעור המקבלים תוספת בכלל המקבלים (אחוזים)			שנה
נשים	גברים	סך הכל	נשים	גברים	סך הכל	
תוספת ותק						
23.0	41.7	30.3	74.8	93.7	82.2	*2011
27.7	44.6	34.2	83.6	98.2	89.2	**2011
23.7	42.0	30.7	76.0	94.0	83.0	*2012
28.7	44.0	35.0	85.9	98.2	90.9	**2012
24.2	42.1	31.0	76.7	94.4	83.5	*2013
29.7	42.9	35.6	87.3	98.3	92.2	***2013
24.9	42.2	31.6	78.1	94.8	84.5	*2014
31.4	42.9	36.8	90.3	98.5	94.1	**2014
25.7	42.3	32.1	79.3	95.2	85.4	*2015
31.5	43.5	36.8	87.9	98.7	92.7	**2015
תוספת דחיית קצבה						
2.2	2.4	2.3	12.5	14.5	13.2	*2011
2.4	1.4	2.0	11.6	11.1	11.4	**2011
2.2	2.3	2.3	12.5	14.2	13.1	*2012
2.2	1.2	1.8	11.6	10.4	11.1	**2012
2.2	2.2	2.2	12.5	13.8	13.0	*2013
2.4	1.2	1.9	12.3	9.7	11.5	***2013
2.3	2.1	2.2	12.8	13.6	13.1	*2014
2.8	1.3	2.1	15.4	10.6	13.2	**2014
2.4	2.1	2.2	13.2	13.6	13.4	*2015
2.9	1.6	2.4	16.2	13.5	15.0	**2015

* כלל המקבלים.

** המצטרפים באותה שנה.

*** ללא עקרות בית שנולדו לפני 1931 (תיקון חוק 138).

תוספת דחיית קצבה

קצבת הזיקנה בטווח הגילים שבין גיל הפרישה לגיל הזכאות מותנית במבחן הכנסות. יחיד שהכנסתו מעבודה אינה עולה על 57% מהשכר הממוצע זכאי לגמלה מלאה (לזוג - 76% מהשכר הממוצע). גם הכנסות מהון ברמות גבוהות מובאות בחשבון לצורך מבחן ההכנסות (כמפורט בחוק ובתקנות). על כל שקל נוסף מנוכים מקצבת הזיקנה 60 אג' (קצבה מופחתת) עד איפוס הקצבה. מי שהכנסתו גבוהה יותר אינו זכאי לקצבה ויקבל תוספת דחיית קצבה בשיעור 5% מהקצבה הבסיסית לכל שנה של דחייה. מי שזכאי לקצבה מופחתת רשאי לבחור שלא לקבל את הקצבה ויהיה זכאי לתוספת דחיית פרישה. תוספת זו משמעותית פחות מתוספת הוותק, הן מבחינת מספר מקבליה והן מבחינת שיעורה.

אחוז הגברים שקיבלו ב-2015 תוספת דחיית קצבה נותר כשהיה ב-2014 - 13.6%, לאחר שנים של ירידה איטית, וכך גם התוספת הממוצעת - 2.1%. שיעור הנשים עלה והגיע ל-13.2%, והתוספת עלתה ל-2.4%. שיעור התוספת הממוצעת לנשים היה גבוה יותר משל הגברים משום שנשים יכולות לדחות את הקצבה בשנים רבות יותר מאשר גברים (הסבר להלן). התוספת הממוצעת למקבליה היתה 16.8%, כלומר דחיית קצבה ממוצעת של 3.3 שנים.

בקרב המצטרפים עלה שיעור מקבלי התוספת וגדל סכומה הממוצע. שיעור הנשים עלה ל-16.2%, ושיעור התוספת ל-2.9%; שיעור הגברים עלה ל-13.5%, ושיעור התוספת ל-1.6%.

התוספת לגברים המצטרפים בגין דחיית קצבה ב-2015 היתה נמוכה מהתוספת לכלל הגברים, 1.6% לעומת 2.1% בהתאמה, וכך גם שיעור המקבלים תוספת זו - 13.5% לעומת 13.6%. מכאן, שהפורשים החדשים זכאים לשנות דחיית קצבה מעטות יותר לעומת הוותיקים, אם משום שהם מעדיפים לקבל את הקצבה מוקדם יותר או בגלל צמצום מספר השנים שאפשר לדחות את הקצבה, מ-5 ל-3. לא כך היה המצב בקרב הנשים החדשות שנוטות יותר מהוותיקות לדחות את קבלת הקצבה ויכולות לדחות בשנים רבות יותר מאשר בעבר, 5 לעומת 6 ויותר (ראו הסבר להלן).

הגברים המצטרפים שדחו את קצבתם זכאים לתוספת של 12.1% בממוצע, כלומר דחיית הקצבה הממוצעת היא 2.4 שנים - כמעט מלוא תקופת הדחייה, שלוש שנים. בקרב הנשים תקופת הדחייה המרבית ארוכה יותר (ראו הסבר להלן), והמצטרפות שדחו את קצבתן היו זכאיות לתוספת של 18.2%, כלומר 3.6 שנים.

בעקבות חוק גיל הפרישה, שיעור התוספת בקרב הנשים צפוי לגדול בעתיד. עד 2016 גיל הפרישה לנשים יישאר 62 ואילו גיל הזכאות יוסיף לעלות בהדרגה ויגיע ב-2020 ל-70. מכאן שמספר השנים שנשים יכלו לזכות בעבורן בתוספת דחיית קצבה גדל בהדרגה מ-5 ל-8, ויגיע ל-6 בתום התהליך. מנגד, מספר השנים שגבר יכול לדחות את קצבתו הוא 3 בלבד, ולכן ייתכן כי שיעור התוספת הממוצעת לנשים יהיה גבוה משל הגברים (כפי שנצפה כבר בחמש השנים האחרונות בקרב המצטרפים והמצטרפות למערכת).

4. רמת הקצבאות

בשנת 2015 קצבאות הזיקנה והשאירים הבסיסיות ללא השלמת הכנסה נותרו כשהיו ב-2014 (לוח 6), כיוון שמדד המחירים לצרכן (הנקבע לפי מדד נובמבר 2014 ביחס לזה של נובמבר 2013) ירד.

ביטוח זיקנה ושאיירים

שיעור הקצבה הבסיסית כאחוז מהשכר הממוצע למשרת שכיר ירד ל-16.4% לקצבה ללא תלויים למי שלא מלאו להם 80 וזו עדות לשחיקת הקצבה הנובעת מהמשך העלייה בשכר הממוצע. קצבאות זיקנה ושאיירים עם השלמת הכנסה נותרו ללא שינוי עד דצמבר 2015, אז הן הוגדלו ב-6.9% לקצבה ללא תלויים עד גיל 70, ב-5.4% עד גיל 80 וב-4.5% לבני 80 ויותר. הקצבה עם בן/ת זוג תלוי/ה גדלה ב-13%, 12.2% ו-11.4% בהתאמה.

לוח 6

סכום קצבת זיקנה ושאיירים בסיסית לפי הרכב התלויים, 2011-2015

אלמנ/ה עם 2 ילדים*		עם בן/בת זוג תלוי/ה		ללא תלויים		שנה
אחוז מהשכר הממוצע	מחירי 2015 (ש"ח)	אחוז מהשכר הממוצע	מחירי 2015 (ש"ח)	אחוז מהשכר הממוצע	מחירי 2015 (ש"ח)	
טרם מלאו לו 80 שנה						
32.7	2,885	25.3	2,237	16.9	1,489	2011
32.7	2,910	25.3	2,256	16.9	1,501	2012
32.4	2,905	25.1	2,253	16.7	1,500	2013
32.4	2,948	25.1	2,286	16.7	1,521	2014
31.7	2,967	24.6	2,301	16.4	1,531	2015
מלאו לו 80 שנה						
		26.3	2,322	17.9	1,573	2011
		26.3	2,342	17.9	1,586	2012
		26.0	2,338	17.6	1,584	2013
		26.1	2,372	17.7	1,607	2014
		25.5	2,387	17.3	1,617	2015

* לא כולל קצבאות ילדים.

למרות המצוין בלוח 6, מרבית המקבלים זכאים לקצבה ששכומה גבוה מסכום הקצבה הבסיסית והכוללת את התוספות בהתאם למאפייניו של הזכאי (תוספת בן זוג, תוספת ילד, תוספת ותק, תוספת דחיית קצבה, תוספת גיל, תוספת השלמת הכנסה ועוד). לוח 7 מציג את הקצבאות הממוצעות להרכבי משפחה נבחרים.

לוח 7

סכום קצבת זיקנה ושאיירים ממוצעת לפי הרכבי משפחה נבחרים, דצמבר 2015

למקבלי קצבה עם השלמת הכנסה		למקבלי קצבה ללא השלמת הכנסה		הרכב המשפחה
אחוז מהשכר הממוצע	מחירי 2015 (ש"ח)	אחוז מהשכר הממוצע	מחירי 2015 (ש"ח)	
32.7	3,060	25.0	2,344	יחיד
51.5	4,819	34.3	3,212	זוג
66.6	6,236	42.4	3,971	אלמנ/ה עם 2 ילדים

5. היקף התשלומים

ב-2015 גדל סכום התשלומים של ענף זיקנה ושאיירים (ללא הוצאות מינהל) במחירים קבועים בשיעור של 4.2%. תשלומי הגמלאות שלפי חוק הביטוח הלאומי עלו ריאלית ב-6.3% ושל הגמלאות שלא לפי חוק הביטוח הלאומי ירדו ריאלית ב-2.7% (בעיקר בגלל הגדלת המענק לניצולי שואה ומעבר של אוכלוסייה זו מהשלמת הכנסה לתשלומים במסגרת הרשות לניצולי השואה). חלקם של תשלומי הגמלאות שלא לפי חוק (בהם השלמת הכנסה למקבלים קצבה לפי חוק הביטוח הלאומי) בכלל תשלומי הזיקנה והשאיירים הגיע ב-2015 ל-12.9%. בסך הכל היקף התשלומים לקצבאות הביטוח הלאומי (ללא הוצאות מינהל) גדל ריאלית ב-2015 בשיעור דומה לשיעור הגידול בתשלומי ענף זקנה ושאיירים - 4.3%, ולכן חלקם של תשלומי הענף בתשלומי המוסד בשנת 2015 נשאר כשהיה ב-2014 - 38.9%.

לוח 8

תשלומי קצבאות בענף זיקנה ושאיירים (ללא הוצאות מינהל, מיליוני ש"ח), 2011-2015

2015	2014	2013	2012	2011	
מחירים שוטפים (מיליוני ש"ח)					
28,174	27,218	25,690	24,524	23,238	סך כל התשלומים
24,544	23,465	21,911	20,689	19,383	לפי חוק הב"ל
3,630	3,753	3,779	3,835	3,855	לא לפי חוק הב"ל
מחירי 2015 (מיליוני ש"ח)					
28,174	27,046	25,649	24,859	23,957	סך כל התשלומים
24,544	23,316	21,876	20,972	19,983	לפי חוק הב"ל
3,630	3,730	3,773	3,887	3,974	לא לפי חוק הב"ל

6. שירות הייעוץ לקשיש

הזכויות המוקנות לאדם בגיל הזיקנה בידי המוסד לביטוח לאומי - חלקן בכסף וחלקן בעין (שירותים) - מהוות בסיס משמעותי לקיומו: קצבת זיקנה, קצבת שאירים, השלמת הכנסה וסיעוד. שירותי הייעוץ לקשיש מתמקדים בדרך כלל בהנגשת השירותים לקשישים, בעזרה במיציאת זכויותיהם ובהענקת קשר חברתי קבוע ותומך לנזקקים לו כפי שיפורט להלן.

ייעוץ

בשל מאפייני הזיקנה, רבים הקשישים המתקשים לממש את זכויותיהם הן בביטוח הלאומי והן בגופים אחרים בקהילה. מתנדב של הייעוץ לקשיש מסייע לקשיש במיציאת זכויותיו בדרכים שונות

- תרגום, שיחה, הפניה פעילה וסיוע מעשי. הייעוץ ניתן בסניפים או בטלפון - במוקד טלפוני ארצי בשפות שונות או שיחות יזומות, בעיקר בפריפריה. בשנת 2015 קיבלו ייעוץ כ-196 אלף קשישים לעומת כ-197,500 ב-2014 (לוח 9).

ביקורי בית ראשוניים

ביקורי בית ראשוניים מתקיימים אצל קשישים שהוגדרו כקבוצות בסיכון, כגון בני יותר מ-80, סיעודיים, קשישים שמונה בעבורם מקבל גמלה, קשישים שתביעתם לסיעוד נדחתה ואלמנות/אלמנים. הביקורים הם כלי לבקרה ולאיתור קשישים הנמצאים בסיכון והזנחה. המידע המתקבל מאפשר למוסד לוודא כי הגמלאות המשולמות אכן מנוצלות לטובת הקשיש. הביקורים הראשוניים מהווים גם כלי חשוב למיצוי זכויותיהם של מי שמתקשים לממשן עקב מגבלות פיזיות (תוספת השלמת הכנסה לקצבת הזיקנה או השאירים וגמלת סיעוד).

המתנדב בביקור הראשוני מקבל הכשרה והדרכה קבועה. התרשמותו מהווה בסיס להערכת מצב הקשיש בידי איש המקצוע בשירות לצורך המשך התערבות והפניה לגורמים המטפלים במוסד ובקהילה. בשנת 2015 התקיימו כ-27,600 ביקורי בית ראשוניים לעומת כ-26,400 ביקורים ב-2014 - גידול של 0.7% (לוח 9).

ביקורי בית קבועים

קשישים המרותקים לבתיהם ואינם מקיימים קשר חברתי קבוע ותומך עשויים לחוש בדידות, גם אם מתקיימים מפגשים עם מטפלים או נותני שירותים או שיש בן/בת זוג המטפלים בהם. מתנדבי הייעוץ לקשיש מקיימים ביקורי בית קבועים אצל מי שהביעו את רצונם בכך ושומרים על קשר אישי קבוע איתם. הקשרים הנרקמים בין הקשישים למתנדבים, לעתים קשרי חברות קרובים, הוכיחו עם השנים את תרומתם הרבה לאיכות חייו של הקשיש ולרווחתו. בשנת 2015 התקיימו יותר מ-340 אלף ביקורי בית שבועיים קבועים אצל כ-8,900 קשישים שונים, כ-6,500 ביקורים בממוצע חודשי. הנתונים דומים לנתוני 2014.

קבוצות תמיכה לאלמנות/אלמנים

התאלמנות בגיל הזיקנה היא משבר הפוגע באיכות החיים בהיבטים השונים. שירות הייעוץ לקשיש מקיים זה כ-30 שנה בכל סניפי המוסד קבוצות תמיכה לאלמנות/אלמנים בגיל הזיקנה, המלוות, תומכות ומייעצות בשעת משבר ומסייעות בהתארגנות להמשך חייהם. הקשר נוצר בדרך כלל בסמוך למשבר. ב-2015 התקיימו 86 קבוצות תמיכה ברחבי הארץ - עלייה לעומת 2014, בה היו 80 קבוצות (לוח 9).

ימי מידע

ימי המידע הם אמצעי להסברה וליצירת קשר ישיר ומתמשך עם המבוטחים בנושאים שונים בזיקנה: מידע לפורשים חדשים, זכויות אלמנות ואלמנים, זכויות ניצולי שואה, תמיכה בחולי דמנציה ועוד. המחלקות פונות באמצעות מכתבים אישיים לקהל היעד בכל נושא ומזמינות אותו למפגש יומי שבו מסופק מידע על הזכויות בביטוח הלאומי ועל השירותים השונים בקהילה (לוח 9). ב-2015 קוימו 167 ימי מידע - עלייה ניכרת לעומת 2014, שבה קוימו 125 ימי מידע.

בפריפריה, שבה זמינות השירותים ונציגות המוסדות הרשמיים פחותים, מתקיימים ימי מידע המותאמים ליישובים אלה במיוחד - בשיתוף עם המחלקות לשירותים חברתיים במקום, המספקות תשובות פרטניות לכל פונה בקהל.

פרויקטים מקומיים וארציים

מחלקות הייעוץ לקשיש בסניפים יוזמות פרויקטים לעיתים בשיתוף עם גורמים בביטוח הלאומי או עם גורמים אחרים. המטרה היא לקדם שירותים חדשים כמו קבוצות תמיכה למטפל העיקרי בקשיש הסיעודי או להרחיב את המודעות על מצבי חיים בזיקנה כמו מחלת האלצהיימר. בשטח מתקיימים פרויקטים שמטרתם לפתח שירותים לטובת הזקן בקהילה.

לוח 9

מספר מקבלי השירותים בייעוץ לקשיש לפי סוג השירות, 2014-2015

2015	2014	סוג השירות
195,805	197,480	ייעוץ
27,638	27,435	ביקורי בית ראשוניים
6,549	6,534	ביקורי בית קבועים
86	80	קבוצות תמיכה
167	125	ימי מידע